

Hlavoň, Karel

O smyslu lidského života

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1958, vol. 7, iss. B5, pp. 99-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107334>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

se zájem lidstva jako celku redukuje na zájem lidových mas, neboť v této společnosti není zájem lidstva totožný se zájmem všech jejích členů, nýbrž je totožný pouze se zájmem té společenské třídy, která usiluje o další vývoj společnosti.

V závěru třetí kapitoly se autor vrací k otázce morálního cíle. Zájmem lidské společnosti jako celku odpovídá a lidskému pokroku slouží základní cíl komunistické morálky, který byl formulován V. I. Leninem: „Mravnost je to, co slouží zničení staré vykořisťovatelské společnosti a sjednocení všech pracujících kolem proletariátu, budujícího novou společnost komunistů.“ Protože tento cíl byl stanoven na základě vědeckého poznání zákonitosti vývoje společnosti, opírá se komunistická morálka o objektivně pravdivý výklad morálního dění a o objektivně pravdivé, vědecké stanovení toho, co být má.

Poslední, poměrně krátká kapitola Engstovy knihy je věnována otázce vztahu mezi marxistickou etikou a praktickou činností dělnické třídy. Autor v ní ukazuje jaký vliv měly zkušenosti a morální požadavky proletariátu na utváření vědecké etiky. Připomíná také, že marxistická etika je právě proto pravdivým výkladem morálního dění, protože morální postuláty proletariátu, které jsou jí teoreticky zdůvodňovány, jsou v souladu s tendencí zákonitého vývoje společnosti.

Dále si Engst klade otázku, v čem spočívá význam vědecké etiky pro praktickou činnost proletariátu. Ukazuje, že díky marxistické etice není vznik morálních postulátů proletariátu ponechán živelnosti, nýbrž opírá se o vědecké poznání zákonitého vývoje společnosti a morálního dění. Vědecká etika umožňuje proletářské straně uvědoměle zasahovat do morálního dění a stává se tak nástrojem přeměny světa, nástrojem boje za uskutečnění odvěkého snu vykořisťovaných mas — snu o lidskosti, o lidském uspořádání lidských věcí. Humanismus komunistů navazuje na tento sen o spravedlnosti a osvobození člověka ze sociální bída a utrpení. Jejich humanismus však není pouze humanismem srdce, nýbrž je současně humanismem rozumu. „Právě díky tomuto spojení srdce a rozumu, díky spojení lidského citu a vědy, díky spojení morálky a vědecké etiky nemá jejich humanismus nereálný charakter, ale je humanismem účinného, promyšleného boje za vítězství lidskosti.“

Je velmi obtížné posoudit jednoznačně Engstovu knihu jako celek. Nelze o ní říci (jak se obvykle říká), že přes některé nedostatky je to práce velmi zdařilá, ani ji nelze hodnotit jako práci nepodařenou. Myslím, že nejvýstižněji vyjádřím její ráz, když ji označím za dílo ne zcela hotové. Snad byla dána příliš brzy do tisku a autor nestačil provést ty úpravy, jež jsou možné až po určitém časovém odstupu (mám na mysli především vyškrtnutí toho, co je v práci zbytečné, doplnění chybějícího a upřesnění formulací). Přes tuto známku jistě nehotovosti však Engstova kniha obsahuje mnoho zdařilých míst a tolik podnětných myšlenek a pokusů o samostatné řešení závažných otázek, že ji musí zařadit do svého studijního plánu každý, kdo se chce hlouběji seznámit s problematikou marxistické etiky.

Karel Hlavůň.

O smyslu lidského života

Brožurou *Milana Machovce* „O smyslu lidského života“ (Praha 1957, str. 105) byla česká populárně-vědecká literatura obohacena o neobyčejně svěží a poutavou publikaci, která se neomezuje jen na populární vysvětlení problémů vědecky již zpracovaných, nýbrž řeší také otázky marxistickou etikou dosud opomíjené.

I když se tato Machovcova práce liší od výše recenzované Engstovy knihy jak problematikou, tak i rozsahem a posláním, přesto se s ní v jistém směru úzce stýká. Některé závěry, k nimž jmenovaní autoři dospěli, jsou si totiž velmi blízké, což zasluhuje pozornosti zejména proto, že odpovídají na otázky, jež byly položeny a řešeny z různých hledisek a v různém rámci. J. Engst, který vyšel z teoretických problémů etiky, zabýval se především otázkou, zda je možno vědecky stanovit morální cíl a jakým způsobem toho lze dosáhnout. M. Machovec, který motivoval svou práci problémy vznikajícími z úvah o životě člověka, soustředil se na otázku smyslu lidského života a spojil ji s otázkou štěstí. První autor se snažil dokázat, že je možno vědecky určit k jakému cíli musí člověk zaměřit své jednání, aby mohlo být oprávněně označeno jako mravné. Druhý autor chtěl čtenáři ukázat, jaké musí dát svému životu celkové poslání, má-li jej prožít vskutku bohatě, má-li mu dát smysl v rámci společenského dění své doby a má-li ho prožít opravdu šťastně.

Srovnáme-li závěry, obsažené v obou publikacích, vidíme, že to, co je dnes jediným vědecky stanoveným morálním cílem, je současně také hodnotou, jež dává životu člověka (jeho jednání) smysl, činí jeho život cenným pro lidstvo a je také nejdůležitější podmínkou individuálního štěstí. Právě v tomto bodě se uvedené práce stýkají a vzájemně doplňují.

Cenné je však nejen to, že se shodují závěry, nýbrž i to, že jich bylo dosaženo velmi odlišnými cestami. Zatím co v „Některých problémech vědecké etiky“ je boj za pokrok, jenž je v současnosti totožný s bojem za socialismus a komunismus, uváděn do vztahu k zájmům lidstva jako celku a tímto vztahem zdůvodněn, je v Machovcově práci uváděn do vztahu k životu jednotlivce. A právě skutečnost, že se oba tyto postupy nevyklučují, je velmi závažná. Svědčí totiž o tom, že ať vyjde vědecké myšlení z materiálních potřeb společnosti nebo z podmínek opravdového štěstí individua a z kritiky různých pojetí lidského života, vždy dospěje, je-li vskutku vědecké, ke komunistickým ideálům a k nutnosti boje za jejich uskutečnění.

Machovci umožnila otázka smyslu lidského života, aby učinil svou práci přístupnější mnohem širšímu okruhu čtenářů, než to umožňovala Engstovi otázka vědeckého stanovení morálního cíle. V tomto směru mělo zajisté nemalý vliv také Machovcovo vypravěčské umění a zejména jeho metoda výkladu, založená na populárním zpracování historie a rozboru těch pojetí, jež byla vyjádřena v etických a filosofických učeních minulosti a s nimiž se v různých obměnách setkáváme i dnes. K těmto stručným, logicky však velmi dobře spjatým dějinám problému přistupuje Machovec ihned, jakmile vyložil, kdy je sama otázka kladená chybně a kdy správně.

O smyslu lidského života je možno hovořit jen v tom významu, zdůrazňuje autor, že „jednotlivci sami mohou dát svému životu smysl, tj. určité hlubší celkové poslání. Lidský život má smysl tehdy, je-li člověk schopen sám mu jej dát“ (str. 12).

Čím však může dát člověk dneška svému životu smysl, čím mu může dát takovou náplň, z níž by vyvěral silný pocit životního štěstí? Od těchto otázek vede autor čtenáře, aby se poučil z kladných stránek i z chyb a jednostranností různých názorů, jež vznikly v dějinách lidského myšlení.

První zastávkou na této cestě historií je mu přirozeně náboženské pojetí, jež hledá smysl života ve vztahu k něčemu mimo sám tento život. Machovec se tu nesoustřeďuje jen na slabiny náboženské odpovědi a neusnadňuje si tak její kritiku, nýbrž naopak vyhledává nejprve ty rysy, na nichž je založena její síla a působivost (náboženství dovede okamžitě podat výklad jakékoli obtíže tohoto života, není jen suchou teorií, nýbrž je schopno prostoupit celý život věřících). Na základě toho pak vyslovuje názor, že hlubokou vírou nemohou odstranit empirická fakta nebo vysušená logická úvaha: „jediné, co může nahradit takto prožitou náboženskou víru, je stejně hluboce a vroucně pojaté přesvědčení nové, a to nikoli pouze souhrn rozumářských pouček vědy a filosofie, ale něco, co bude prostupovat podobně vroucně a intensivně celý lidský život, dodávat mu jednotu a vnitřního posvěcení, vyzbrojovat jej silou celkového postoje proti dílčím nepohodám a ranám osudu. Zkrátka něco, co naplní smysl lidského života hlouběji a lépe než to dokázala náboženská víra“ (str. 18—19).

Neuvádím tento dosti dlouhý citát jen proto, že s ním souhlasím, nýbrž také proto, že jej považuji za důležitý pokyn pro naši atheistickou propagandu. Velmi často se zapomínalo, že na náboženské víře je založeno mravní přesvědčení věřících a že tudíž nestačí pouze vyvracet jejich náboženské představy pomocí poznatků přírodovědy, filosofie apod. Je také zapotřebí dávat těmto lidem nový základ, na němž by mohlo vyrůst nové mravní přesvědčení.

Machovec má jistě pravdu v tom, že atheistická propaganda, zaměřená jednostranně a tudíž nesprávně pouze na přednášky s problematikou přírodovědeckou, historickou nebo filosofickou, na rozbor bible nebo na vysvětlování reakční úlohy Vatikánu, nemusí vždy otřást opravdu hlubokou náboženskou vírou. Současně je však nutno také připomenout, že v rámci celkového působení jsou tyto formy atheistické práce nepostradatelné. A tu považuji za nesprávné, že je Machovec snižuje různými přívlastky, jež nebudí dojem, že by mu šlo jen o odsouzení těch případů, kdy má atheistickou propagandu nízkou úroveň (srov. str. 18). Domnívám se, že zánik starého přesvědčení a zrod přesvědčení nového je proces, který je jakousi výslednicí vlivů, mezi něž patří jak poučky vědy a filosofie, tak také výklady o smyslu lidského života, o přirozených základech morálky, o mravních ideálech apod.

Konec konců ani sám problém, jimž se Machovec zabývá, nemůže být důsledně dořešen v hranicích pouhé etiky. I jeho kritika náboženského pojetí smyslu života by byla neúčinná, kdyby nemohla navázat alespoň v myšlenkách čtenáře na jiné poznatky. Sama argumentace proti náboženskému chápání smyslu života, jež nepřekročí rámec etické problematiky, je schopna nanejvýš podnítit k přemýšlení nebo vzбудit jisté pochybnosti o správnosti náboženského řešení. Nemůže však, není-li doplněna argumenty jinými, např. poznatky přírodovědy, filosofie, historie nebo vědy o náboženství, přesvědčit věřícího

člověka o chybnosti náboženské odpovědi na otázku 'smyslu lidského života. V tomto směru může např. někdy značně přispět i Machovcem odmítaný „ochotnický výklad Darwinovy teorie“ (který nemusí být vždy chybný a v každém prostředí neúčinný). Může totiž přivést věřícího k pochopení toho, že je nesprávné klást otázku, jaký smysl má vůbec existence člověka na Zemi. I takové pochopení je velmi cenné, neboť náboženský výklad smyslu individuálního života se opírá právě o chybnou odpověď na tuto nesmyslnou otázku.

Od odpovědi náboženské přechází autor k učení, jež hledají smysl života ve slastech. Tato pojetí rozlišuje na „vulgární“ a „zjemnělá“, obě však nazývá epikureismem. Ihned ovšem připomíná, že „vulgární epikureismus“ není totožný se „skutečným epikureismem“. Myslím, že by bylo v tomto případě vhodnější neohlížet se na zvyk a neoznačovat vůbec Epikurovým jménem názory, jež tomuto myslitelů nepřisluší.

Přesvědčivý výklad, ukazující omezenost požitkářského chápání života, jeho neschopnost dát životu člověka smysl a naplnit jej štěstím převyšujícím chvilkové rozkoše, je uveden velmi důležitou myšlenkou: k požívácnému chápání života dospívá člověk často bezprostředně po provedení emancipace od náboženských ilusí (viz str. 23). Tato myšlenka nemá ovšem u Machovce nic společného s argumentem, jehož bývá i dnes ještě někdy užíváno k obhajobě náboženství. Je jí jen znovu potvrzena důležitost takového postupu v atheistické propagandě, kdy se nejen vyvrací náboženské přesvědčení, nýbrž současně také dává správné přesvědčení nové: komunistické pojetí života. Neboť jen tam, kde je tato druhá část atheistické výchovy opomíjena, může být náboženské pojetí vystřídáno pojetím požitkářským. Jisté nebezpečí tu je: neplyne ovšem z ateismu samého (jak tvrdí obhájeví náboženství), nýbrž z chybného chápání atheistické práce jako pouhé negace náboženské víry. Ateismus však musí být vždy spojen s nějakým pozitivním přesvědčením. Jde o to, aby nové přesvědčení, jež vzniká spolu se zánikem náboženské víry, bylo správné.

Dalším krokem na cestě k tomuto správnému přesvědčení je v Machovcově brožůře kritický výklad kynických a stoických názorů a utopicko-humanistického pojetí smyslu lidského života. Stejně jako v předchozích kapitolách, dovedl autor i zde nejen velmi účinně odmítnout chybná pojetí, nýbrž uměl v nich také naleznout stránky, jejichž hodnota je i pro dnešního člověka naprosto nesporná. Tento přístup ke starým etickým učeníům, jímž Machovec skládá zrnka životní moudrosti v nich obsažená v jednu velkou pravdu o životě, je však nesmírně vzdálen jakémukoliv eklekticismu nebo smířlivectví. Právě proto, že „různá pojetí otázky smyslu života z dějin filosofie a etiky mohou mít své obecné lidské stránky“ (str. 13), může i autor na tyto stránky poukazovat a stát přitom nesmlouvavě na straně socialismu a na půdě marxismu.

V dějinách etiky a filosofie existují ovšem také učení, jež nepřinesla pro řešení otázky smyslu lidského života téměř nic. Jich si Machovec všimá v kapitole nazvané „Resignace a skepse“. Jeho výklad však nesměňuje k rozboru teorií, jež tím či oním způsobem prohlášovaly nesmyslnost lidského života, nebo se uchýlovaly k agnosticismu a relativismu, nýbrž soustřeďuje se na otázku, jaké situace vedou k resignaci a skepsi, k pocitu absurdnosti života, a to především v té vrstvě, v níž se tyto stavy nejvíce rozšířily — v buržoasní inteligenci XIX. a XX. století.

Pocity skepse a nesmyslnosti života mají některé obecně lidské příčiny: proto se budou vyskytovat vždy — i v komunistické společnosti. Jejich přerůstání ve vyhraněný pesimismus a jejich velké rozšíření je však podmíněno společensky. Proto mohl autor zcela oprávněně ukončit svůj rozbor závěrem, že „*vytvoření socialistických společenských vztahů v budoucnosti a s tím související návrat inteligence k plodné činnosti a životu je základním předpokladem boje proti resignaci, skepsi a pocitům absurdnosti života*“ (str. 81).

V poslední kapitole („Socialistické řešení“) navazuje autor na myšlenku, která je obsažena v úvodu: „Skutečné řešení otázky smyslu života nepřináší teorie, ale praxe“ (str. 8). Jestliže se nezmění podmínky lidského života, pak nepomůže nějaké nové teoretické pojetí. V souladu s tím Machovec zdůrazňuje, že „socialismus řeší otázku smyslu lidského života především nikoliv teoreticky, nýbrž prakticky, tj. on ji nejen *pojímá*, ale především *řeší*, realizuje ne myšlením, ale životem samým“ (str. 86). Nejdůležitějším předpokladem socialistického řešení je proto provedení socialistické revoluce.

Člověk může dát svému životu smysl pouze tím, že jej naplní správně zaměřenou aktivitou, z níž pramení štěstí, jíž se prohlašuje morálka a z níž vznikají i nové sny a ideály do budoucna. Proto autor správně připomíná, že „*největší historický přínos socialistické revoluce je v tom, že umožníla milionům, co dříve bylo výsadou jen privilegovaných jednotlivců: uplatnit a rozvíjet vlastní iniciativu*“ (str. 89).

Nejde ovšem o jakoukoli aktivitu a iniciativu. To jistě nemá na mysl ani Machovec,

když říká „především je třeba jednat, být činný, zkoušet nové cesty, experimentovat, podpořit vše novátorské, největší zlo vidět ne v omylech, ale v ustrnutí“ (str. 96). Dát svému životu smysl znamená, dát své aktivitě a iniciativě hlubší celkové poslání. O tom, jaké celkové poslání má dát člověk naší doby svému jednání, promlouvá autor k čtenáři jak v pasáži, v níž hovoří o významu vědeckého poznání společnosti pro řešení smyslu života, tak i v posledních větách své práce, v nichž volá: „Nepodceňujme žádné slasti a radosti, jež přináší život, slasti lásky, přátelství, umění i vědy, ani slasti morálního života, ale hledejme své štěstí především v činnosti, a to ne v jakékoliv, ale v činnosti uprostřed socialistického kolektivu pracujících lidí, uprostřed kolektivu prolutého inspirující vírou v největší humanistický ideál — vytvoření svobodné obce lidstva v komunistické společnosti!“

Machovcova metoda výkladu vedla k tomu, že socialistická odpověď na otázku smyslu lidského života je rozptýlena po celé práci. Domnívám se, že by bylo užitečné, kdyby všechny prvky této odpovědi byly znovu uceleně podány v závěrečné kapitole. Tím by bylo čtenáři lépe vysvětleno *socialistické pojetí* smyslu lidského života. (Výraz „socialistické pojetí“ jsem podtrhl jen proto, že některé Machovcovy výroky — viz str. 84 — vyvolávají klamný dojem, jako by nebylo vůbec možno hovořit o socialistickém pojetí smyslu lidského života.)

První vydání Machovcovy brožury je již rozebráno, což svědčí o velkém zájmu, s nímž se tato práce setkala. Je zajiště třeba pomýšlet na vydání další, které by snad mohlo být upraveno pro ještě širší okruh čtenářů. Neboť zdá se mi, že první vydání bylo určeno především inteligenci. Z hlediska tohoto poslání může být Machovcova práce právem označena na vzor populárně-vědeckých publikací svého oboru. Aby se však rozšířila i v ostatních vrstvách pracujících, zejména mezi dělnickou a rolnickou mládeží, musila by být poněkud konkrétnější. A bylo by myslím velmi prospěšné, kdyby byla upravena tak, aby se s ní mohlo seznámit co nejvíce čtenářů.

Karel Hlaváč

O socialistickém vlastenectví. Práce *Eriky Kadlecové* („Socialistické vlastenectví“, SNPL 1957, 280 str.) je věnována otázce, která měla a má velký význam nejen v životě naší země, ale i v současném světovém vývoji. Proto se též zvyšují nároky na každou studii, která se touto problematikou zabývá.

Kadlecová si rozvrhla práci do pěti kapitol. V první kapitole („Vznik lidové demokratického řádu v Československu — základní podmínka vzniku socialistického vlastenectví“) najdeme stručný přehled politického vývoje naší země v letech 1848—1948, jehož cílem je ukázat, že teprve v lidové demokratické republice naši pracující svou skutečnou vlast a tím i základ pro socialistické vlastenectví. Zvláštní pozornost je věnována zradě buržoazie v období Mnichova a její dvojjaké politice vůči fašismu. Autorka zároveň líčí poměr KSČ k Mnichovu, boj strany za okupace a jeho vyústění v národní a demokratické revoluci. — V druhé kapitole („Kosmopolitismus a nacionalismus české buržoazie“) popisuje autorka projevy kosmopolitismu a nacionalismu v ideologii a praktické činnosti představitelů české buržoazie od r. 1848 až po dnešní dobu. Kosmopolitismus české buržoazie ukazuje autorka na jejím boji proti víře v lid, proti ideji slovanského bratrství a proti našim pokrokovým tradicím. Rozebírá dále teorii „malého národa“, „západnickou“ orientaci české buržoazie (Masaryk, Beneš aj.) a důsledky této její teorie a praxe v době Mnichova a okupace („malý český člověk“). Odhaluje smysl poválečné teorie „mostu“ mezi Východem a Západem a požadavku neutrality ČSR. Nacionalismus české buržoazie ukazuje na problému vztahu Čechů a Slováků a na jejím poměru k menšinám. — Na těchto základech se pak ve třetí kapitole („Vzájemný vztah nacionalismu a kosmopolitismu“) snaží vystihnout podstatu těchto směrů a jejich vzájemnou souvislost. Přitom se zmiňuje o heslu „Spojených států Evropy“. — Předmětem čtvrté kapitoly („Socialistické vlastenectví“) je rozbor nového, socialistického vlastenectví v ČSR a popis jeho konkrétních projevů. Autorka líčí tu pracovní nadšení dělníků při budování nové republiky, naše úspěchy v průmyslové výstavbě, proces kolektivizace zemědělství, úspěchy při zvyšování životní úrovně, rozebírá charakter našeho státu a ukazuje jeho demokratičnost, dotýká se otázky forem a metod třídního boje, postavení strany atd. Kapitola je zakončena charakteristikou socialistického vlastenectví. — V poslední kapitole („Nedílná jednota socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu“) Kadlecová zdůrazňuje, že socialistické vlastenectví tvoří nerozlučnou jednotu s proletářským internacionalismem. Zabývá se hlavně naším poměrem k Sovětskému svazu za I. republiky (činnost KSČ a Svazu přátel SSSR) i dnes (např. otázka přejímání sovětských zkušeností) a významem našeho svazku s SSSR (v té souvislosti bojuje proti teorii „národního komunismu“).

Zpracovat thema, které si autorka zvolila, není tak snadné, jak by se na první pohled